

УДК 330.46:338.46

С. А. Жваненко,
аспірант, Державний педагогічний університет, м. Бердянськ

КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНА СФЕРА ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

S. Zhvanenko,
postgraduate student, State Pedagogical University, Berdyansk

RESORT-RECREATION SPHERE AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH OF THE NATIONAL ECONOMY

У сучасній світовій економіці курортні рекреації — одна з самих високоприбуткових сфер господарства. Україна володіє потужним курортно-рекреаційним потенціалом, ефективне освоєння якого може принести реальну економічну вигоду. Для цього необхідним є формування системної концепції розвитку таких систем, невід'ємною частиною якої виступають інноваційно-інвестиційні процеси. Мета статті полягає в розробці та аналізі інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку курортно-рекреаційної системи в умовах трансформаційних змін та високого ступеня невизначеності зовнішнього середовища.

У результаті дослідження було обґрунтовано необхідність та шляхи переходу до інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку курортно-рекреаційної сфери та отримано сценарії розвитку та впровадження інновацій. Запропонований підхід дозволяє обґрунтувати механізми поведінки та трансформування курортно-рекреаційних систем, визначити параметри їх стійкого функціонування, а також здійснювати визначення і моніторинг кількісних і якісних оцінок впливу рекреацій.

In modern world economy resort recreations — one of the most high-profitable spheres of managing. Ukraine owns the powerful resort and recreational potential, which effective development can bring a real economic benefit. For this purpose, necessary is forming of system concept for the development of such systems, which are integral part of the innovative and investment processes. The purpose of the article is to develop and analyze innovative-investment strategies of resort-recreation system in transformational change and a high degree of uncertainty of the environment.

As a result of research, a necessity and transition ways was grounded to innovative investment strategies of development resort-recreation spheres and the scenarios of development and introduction of innovations are got. This approach allows to substantiate the mechanisms of behavior and transforming the resort-recreation systems, define the parameters of a sustainable operation, as well as to identify and monitor the qualitative and quantitative impact assessments recreations.

Ключові слова: курортно-рекреаційна сфера, трансформаційний розвиток, інновації, інвестиції, конкурентоспроможність.

Key words: resort-recreation sphere, transformation development, innovations, investments, competitiveness.

ВСТУП

На сучасному етапі пріоритетними напрямками розвитку національної економіки є активний розвиток інноваційної діяльності та збільшення інвестицій в реальний сектор економіки. Сировинна спрямованість економіки, проблеми обмеженості ресурсів, висока міра зносу виробничих потужностей, конкуренція за ринки збуту є визначальними чинниками для переходу України на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку, оскільки саме така діяльність є основною

умовою формування сучасної держави. Серед своєрідних "компонент зростання" важливе місце займає курортно-рекреаційна сфера і курортно-рекреаційна економіка, що виникає в результаті її діяльності [1].

Незважаючи на економічну значущість курортно-рекреаційної сфери сучасна концепція її розвитку в Україні доки не набула широкого поширення. Ця обставина обумовлена тривалим пануванням економічної ідеології, що базується на безумовній домінанті сфери матеріального виробництва

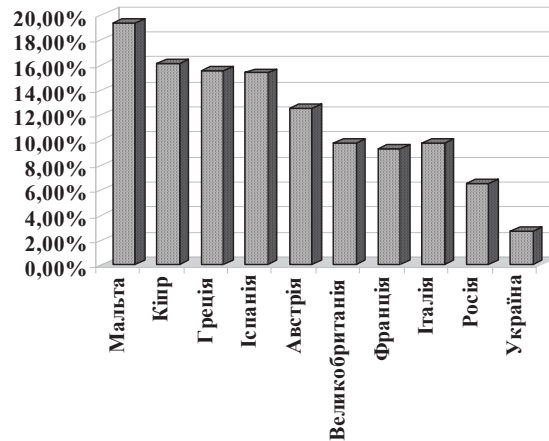

Рис. 1. Доходи від туризму у ВВП країн, %

ва. Не ставлячи під сумнів принципову справедливість даної позиції, необхідно підкреслити, що її реалізація повинна здійснюватися з використанням нових моделей соціально-економічної діяльності, які запобігають появі структурних деформацій в єдиному суспільно-господарському комплексі. Така парадигма розвитку дозволить здійснити інноваційну трансформацію національної економічної системи, додати їй найважливіші ринкові властивості — економічну стійкість та ринкову конкурентоспроможність.

Курортно-рекреаційна сфера, будучи одночасно соціальним і економічним явищем, може позитивно вплинути на структуру економіки. З одного боку, її розвиток стимулює зростання виробництва в суміжних галузях економіки (торгівля, транспорт, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання і т.д.), з іншого — значно впливає на зайнятість населення. Аналізуючи зміну основних економічних показників розвитку даної сфери, можна зробити висновок, що курорти за останні роки розвивалися високими темпами. Навіть в умовах несприятливої кон'юнктури та періодів економічної кризи в світовій курортній індустрії збереглася позитивна тенденція до зростання [2].

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проведені дослідження ґрунтуються на фундаментальних працях вчених у галузі теорії економіко-математичного моделювання та її застосуванні в реальній економіці — В.В. Вітлінського, В.М. Гейця, Т.С. Клебанової, К.Ф. Ковальчука, О.І. Черняка та багатьох інших; роботах із дослідження проблем розробки та впровадження системних методів трансформації економіки — Л. Берталанфі, В.М. Вовка, Д. Кліланда, Е. Крейда, С. Янга та ін.; дослідженнях економічних процесів в курортно-рекреаційній сфері — М.М. Амірханова, М.А. Бокова, В.Н. Василенка та інших.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, необхідно підкреслити, що певне коло завдань є недостатньо розвинутих. Так, потребують подальшого дослідження: методологія інноваційно-інвестиційного розвитку курортно-рекреаційних комплексів, яка повинна передбачати врахування нелінійного характеру перебігу економічних процесів; суттєве підвищення впливу та непередбачуваності конкурентного середовища нашої країни, в якому розвиваються курортно-рекреаційні системи, і т. ін. Особливої актуальності набувають задачі розробки та вдосконалення інструментальних засобів трансформації економічних процесів в курортно-рекреаційній сфері тобто комплексу механізмів, моделей та технологій, які дають змогу на практиці розв'язувати виникаючі динамічно змінні задачі функціонування вітчизняних курортно-рекреаційних комплексів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Цілісне сприйняття складних і неоднозначних явищ сучасної економіки, формування комплексної системної концепції економічного розвитку курортно-рекреаційних систем, її закономірностей значною мірою обумовлено осмисленням економічного середовища функціонування. Тенденції системних трансформацій, економічних криз, дисипативних явищ, збільшення ризиків супроводжуються зміною стратегій функціонування курортно-рекреаційних систем. Базисом для таких змін виступають інноваційно-інвестиційні процеси, властиві курортно-рекреаційній економіці.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в розробці та аналізі інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку курортно-рекреаційної системи. Врахування отриманих результатів в практичній діяльності дозволяє забезпечити життєздатність курортно-рекреаційних систем в умовах динамічно змінного середовища та ринкових трансформацій, а також передбачає зміщення акцентів з пріоритету аналізу і адаптації на пріоритет "конструювання" власних стратегій розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасній світовій економіці курортні рекреації — одна з самих високодохідних і найдинамічніше розвиваючихся сфер господарства. Багато країн мають в їх особі не лише постійно зростаюче джерело валютних надходжень, але і за рахунок залучення мільйонів туристів активно розвивають інфраструктуру територій, створюють додаткові робочі місця. За даними Всесвітньої туристської організації (UNWTO) на частку курортів і пов'язаних з ним галузей нині припадає 9.7% робочих місць світу, 11.1% міжнародних інвестицій, 14% експорту та 9—15% світового валового внутрішнього продукту. Туристи витрачають 12.8% всіх коштів, які витрачаються світовими споживачами. У 2015 році країни світу заробили за рахунок прийому споживачів туристично-рекреаційних послуг \$1.6 трл. Наприклад, у 2010 році цей показник склав \$820 млрд, а у 2000 — \$481 млрд Середньостатистичний рекреатурист, який відвідав Європу, приніс місцевій економіці дохід у розмірі \$910, а для країн Східної Європи і європейських республік колишнього СРСР цей показник склав \$420.

Кількість міжнародних туристично-рекреаційних подорожей безперервно зростає, збільшившись з 40 мільйонів у 1960 році, до приблизно 900 мільйонів осіб у 2015 році. За прогнозами Всесвітньої туристської організації у 2020 році, кількість таких поїздок збільшиться втричі та досягне 1,578 мільярдів чоловік, що у 1,8 рази перевищує значення 2007 року. Доходи від курортно-туристичної діяльності зростуть приблизно до 2 трильйонів доларів. На рисунку 1 представлено доходи країн світу від курортів і туризму по відношенню до їхнього ВВП.

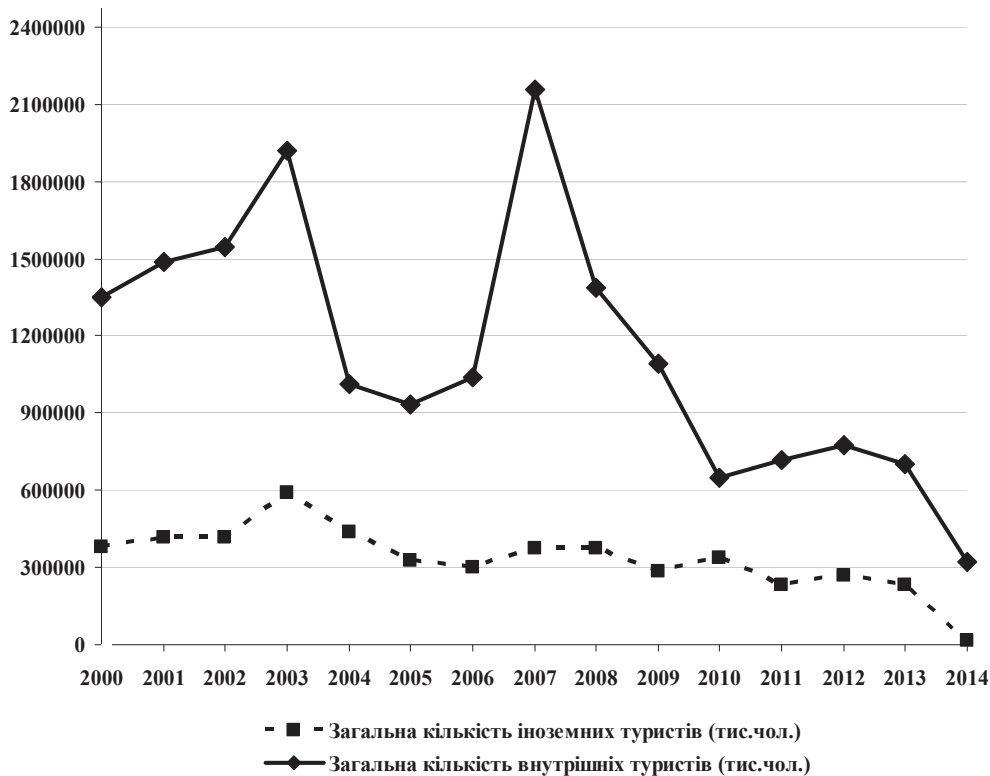

Рис. 2. Динаміка показників туристичних потоків в Україні

Аналіз досвіду країн Європейського Союзу показує, що доходи від курортно-туристичної діяльності зазвичай коливаються в межах 11—15% від ВВП, але у деяких державах сягають більше 20%. Туризм і рекреація посідають все більш помітне місце в економіках цих країн. Наприклад, частка доходів від курортно-туристичної діяльності у Швеції вже перевищує частку у ВВП автомобільної промисловості. Така ситуація передусім зумовлено такими показниками, як: швидкість обороту капіталу, обсяг експорту послуг та кількістю зайнятого населення. В сучасній світовій економіці рівень споживання курортно-туристичного продукту є одним із найважливіших індикаторів якості життя. У той час, цей показник для України досить низький і знаходиться на рівні 2,7%. Це свідчить про потенційні можливості збільшення доходів від такої діяльності в декілька разів [3].

За даними прогнозів експертів Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), курортно-туристична сфера вже у найближче десятиріччя вийде на перше місце в обсязі світового експорту. Найбільшими країнами-постачальниками курортно-туристичних потоків стануть Німеччина, Японія, США, Китай, Великобританія. Обсяг переміщень між країнами Західної і Східної Європи буде зростати, в основному, у напрямку зі Сходу на Захід. Отже Україна, у світлі таких процесів, має усі можливості, щоб стати однією із перспективних і найбільш відвідуваних країн Європи.

Розглядаючи стан курортно-рекреаційного потенціалу України, перш за все, необхідно відзначити наявність сприятливих кліматичних умов і всіляких рекреаційних і бальнеологічних ресурсів, що створює передумови для формування високорозвиненого, конкурентоздатного рекреаційного комплексу. Загальна площа придатних для курортно-туристичної діяльності природних ландшафтів становить приблизно 9 мільйонів гектарів. Також треба зазначити, що на території нашої держави налічується понад 125 тис. пам'яток археології, архітектури, містобудування, працюють сотні музеїв. Крім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою та Азією: важливі залізничні та автомобільні магістралі, порти Чорного та Азовського морів, різнобічні зв'язки з багатьма країнами тощо [4]. Проте наявний ресур-

сний потенціал використовується недостатньо, а стан і результативність розвитку рекреацій не лише відстає від провідних країн світу, але і не відповідає вимогам сучасного споживача. Слід також зазначити, що розвиток рекреаційно-туристичного комплексу України є важливим фактором підвищення міжнародного престижу країни, джерелом соціально-економічного розвитку регіонів, важливою умовою збереження історико-культурної спадщини.

В той же час, економічна ситуація, яка склалася в курортно-рекреаційній сфері, є досить складною. Відсутність цілеспрямованої державної стратегії розвитку цього напрямку господарювання, слабке залучення інвестицій, низька конкурентоспроможність більшості українських курортно-рекреаційних комплексів, яка все більшою мірою проявляється на тлі процесів глобалізації, приводить до збитковості їх діяльності та низки негативних явищ. За даними 2015 р. з 1254 готельних комплексів у країні тільки незначна частина відповідає сучасним нормам, 80% готельних підприємств потребують ремонту, номери — реконструкції та переоснащення, технологія обслуговування — автоматизації та комп'ютеризації. Назріла необхідність розвивати мережу комфортабельних готелів і кемпінгів, насамперед уздовж міжнародних транспортних коридорів, що проходять через територію України. Українська туристична індустрія потребує раціонального поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів, усебічного використання ресурсів регіонів і на їх основі вже проводити формування раціональної територіальної структури і просторової організації рекреаційно-туристичного комплексу України.

Слід зазначити, що Світовим економічним форумом (WEF) розробляється індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму. Він призначається для вимірювання факторів і тих економічних дій, які роблять туризм і курорти привабливими в певній країні. Індекс базується на трьох основних показниках (регуляторне законодавство, середовище для бізнесу та інфраструктура і людські, природні й культурні ресурси), котрі у свою чергу розподілялися на 14 показників, серед яких безпека, цінова конкурентоспроможність, курортно-туристична інфраструктура та ін.

Перші два місця в рейтингу другий рік поспіль посідають Швейцарія та Німеччина. Ввійшовши до п'ятірки найкращих свої позиції в рейтингу поліпшили Австрія, Іспанія, Велика Британія. До десятки входять також США, Франція, Канада, Швеція та Сінгапур. Японія в рейтингу посіла 14-ту сходинку, Італія — 26-ту, Росія — 63-тю. Україна за величиною цього індексу займає лише 85 місце серед 140 країн світу, перебуваючи на рівні Македонії, Албанії та Азербайджану. При цьому, вона покращила свою позицію порівняно з рейтингом 2011 року на дев'ять пунктів. Таким чином, сфера туризму і курортів поки не грає значної ролі в економічному розвитку нашої країни та створенні позитивного міжнародного іміджу (рис. 2).

Як показано на рисунку 2, за останні три роки (2011—2013 рр.) кількість рекреативістів, які в'їжджали в Україну значно збільшилась, а кількість іноземних туристів суттєво зменшилась. Що стосується 2014 та 2015 років, то спостерігається значний спад туристичних потоків.

На сьогоднішній день для розміщення відпочивальників свої послуги пропонують більше 1400 готелів, мотелів, кемпінгів, туристичних центрів і близько 3000 рекреативних об'єктів. Стратегія розвитку курортно-рекреативної сфери передбачає, що ці рекреативні центри (санаторії, морські курорти та ін.) в першу чергу позиціонуються в якості туристичних об'єктів, а вже потім — як лікувально-профілактичні установи, тоді як світова практика свідчить про зворотне [5]. Хоча обсяг українського ринку більш ніж на 50% більше, ніж в Угорщині, Чехії і Словаччині разом взятих, індикатор туристичної відвідуваності залишається стабільно низьким. Середній рівень рентабельності в 2015 році склав 6,8 відсотка, низившись на 1,5 відсотка в порівнянні з 2010 роком. Доходи від наданих послуг курортно-туристичними організаціями у 2015 році в Україні склали 6057142,3 грн., з них у готелях та інших засобах розміщування — 2972268,4 грн., у спеціалізованих засобах розміщування (санаторіях, дитячих санаторіях і т.д.) — 3084873,9 грн.

Сучасна економічна ситуація в Україні вимагає різкого підвищення економічної ролі курортів. У світі таку роль грають приморські кліматичні курорти, переважно за рахунок рекреативно-профілактичних і супутніх видів діяльності. Це обумовлено тією ситуацією, що набагато більша кількість людей потребує рекреації в порівнянні з тими, які потребують курортної реабілітації і відпочинку [6].

Світова практика демонструє декілька моделей курортно-рекреативної діяльності. Перша модель характерна для Німеччини і колишнього СРСР. Тут курорти використовуються переважно для потреб національної охорони здоров'я і, відповідно, значне місце в курортній практиці займає лікувально-реабілітаційна діяльність. Це спостерігається як бальнеологічних природних факторів, так і кліматичних, зокрема, приморських кліматичних. Іншу модель використовують країни, які мають приморські курорти з достатньо сприятливим кліматом (Туреччина, Кіпр та ін.). Тут в курортній мережі переважають приморські курорти, орієнтовані на рекреативно-профілактичну діяльність з обслуговуванням переважно іноземців (внутрішній експорт). В цьому випадку проявляється орієнтація на потреби не стільки охорони здоров'я, скільки національної економіки. Для багатьох країн (США, Франція, Японія та ін.) характерна проміжна модель з переважно рекреативно-профілактичним використанням приморських кліматичних курортів.

Згідно з поглядами багатьох управлінців, курорт — це проста сукупність розрізаних готелів, баз відпочинку, пансіонатів і туристичних фірм. Проблема курорту для них — перш за все проблема окремої здравниці. Але, в реальності, курортно-рекреативний комплекс — це складна система правових і господарських стосунків, яка до цих пір залишається своєрідною "terra incognita", а сама курортно-рекреативна сфера як об'єкт господарювання і сьогодні багать-

ма не сприймається як об'єкт централізації зусиль всіх управлінських ланок.

Становище, яке існувало аж до кінця ХХ сторіччя, породило ситуацію, коли курортний "конвеєр" практично не мав стимулів для свого розвитку. Перед керівниками окремих здравниць і сфери в цілому не стояло питання, як заповнити здравницю. Попит на рекреації розподілявся за розрядкою серед громадян по відрегульованих цінах, які не знали рівня сервісу світових курортів. Вже з середини 90-х років налагоджена, але застаріла система втратила стійкість, і багато здравниць зіткнулися з класичними сценаріями теорії хаосу. Відсутність дотацій з боку традиційних інвесторів — держави, відомств, міністерств, — привело до того, що припинилося оновлення основних фондів. З того часу починається усвідомлення того, що сфера не може бути прибутковою, якщо її не трансформувати згідно новим ринковим умовам. Починає формуватися нова стратегія розвитку курортно-рекреативної економіки, йдуть пошуки альтернативних і перспективних шляхів розвитку цієї сфери.

Досить актуальним залишається питання гармонізації екологічного стану, попри те, що Україна вже зробила значний крок — порівняно із 1990 роком зменшила забруднення атмосфери на 58,56%. Збільшення курортно-туристичних потоків піднімає проблеми визначення оптимального екологічного навантаження на регіони і необхідності визначення максимальної пропускної здатності без шкоди довкіллю та історико-культурній спадщині.

Аналіз поточного стану курортно-туристичної сфери в Україні дозволяє не тільки оцінити в реальному часі її конкурентоспроможність на міжнародному рівні, але й виявити ключові проблеми, що заважають реалізації наявного потенціалу у повній мірі. У даному контексті варто орієнтуватися на досвід європейських країн, де курортно-туристична сфера являється значним джерелом державних надходжень. Відзначимо, що регулювання діяльності в туристично-рекреативній сфері в більшості країн відбувається при участі державного та приватного секторів. За даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), фонди 13 туристично-рекреативних відомств, включаючи країни розвинених курорту та туризму, такі як Іспанія, Франція й Австрія, на 100% поповнюються з державного бюджету. Національні туристичні адміністрації Нідерландів і Великобританії покривають свої видатки за державний рахунок на 64% і 68% відповідно [7]. Серед основних, доцільно виділити такі типи допомоги держави курортно-туристичному сектору: субсидії, що допомагають вирішити проблеми готівки; пільгові позики, що дозволяють компенсувати розрив між фіксованою та комерційною ставками; гарантування відносно позик і субсидій; податкові пільги, що надаються після того, як реалізований проект починає приносити дохід. При цьому уряд гарантує надання позики або репатріацію капіталу та прибутку, стежить за тим, щоб вищезгадані види заохочень були використані за призначенням, а проекти відповідали цілям, на які були виділені гроші.

Важливим чинником подальшого розвитку національної курортно-рекреативної сфери є інноваційна діяльність. У світовій практиці така діяльність генерує доходи від продаж курортно-рекреативного продукту при одночасній мінімізації витрат. Мета досягнення певного обсягу продажів трансформується у виробничу програму та програму продажів. Отже, є визначальним елементом, який безпосередньо впливає на рентабельність курортно-рекреативних комплексів. У той же час, згідно даним Державного комітету статистики України, доля інноваційних товарів, робіт і послуг в загальному обсязі реалізованої продукції складала на Україні останніми роками близько 2%, а доля знов впроваджених або таких, що піддавалися значним змінам інноваційних товарів, нових для ринку, — менше 0,5%. У той же час витрати на НДКР в провідних світових економіках скла-

дають 2-3% ВВП, зокрема, США — 2,7%, Японія, Швеція, Ізраїль витрачають 3,5—4,5% ВВП. В Україні цей показник складає приблизно 1% ВВП [8].

В Україні створено умови для розвитку інноваційної діяльності, сформовано основи нормативно-правової бази та механізми здійснення інноваційної політики, а також створення умов для розвитку відповідної інфраструктури. Згідно із Законом України "Про інноваційну діяльність", головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго — та ресурсозберігаючих технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Проте, незважаючи на високий інноваційний потенціал, інноваційна складова забезпечення економічного розвитку використовується слабо. Стан інноваційної діяльності в Україні більшість експертів-науковців визначають як кризовий. Так, останні статистичні дані свідчать про поступове зниження інноваційної активності організацій у курортно-рекреаційній сфері.

Аналіз показників за Глобальним інноваційним рейтингом, розробленим агентством Bloomberg, показав, що Україна входить до 75 країн світу за рівнем інноваційного розвитку (62 місце у 2012 році). До показників інноваційності відносять: велику кількість населення з вищою освітою, патентна активність, інтенсивність НДДКР, технологічні можливості промисловості. Але за підсумком даного рейтингу, наша держава займає 71 місце у 2015 році за ефективністю економіки. Проаналізувавши дані іншого міжнародного рейтингу, а саме Всесвітнього економічного форуму в Давосі, Україна належить до держав із середнім рівнем інноваційності (81 місце за фактором інноваційності та досвідченості бізнесу, за підсумками 2014 року). Незважаючи на такі високі показники, як наявність кваліфікованих кадрів, патентної активності, наукової інфраструктури, залучення компаній до інноваційних процесів, конкурентоспроможність на внутрішньому ринку, це мало сприяє перетворенню інновацій на масові. Хоча суспільство і має значний інноваційний, творчий, інтелектуальний потенціал, це немає значного впливу на економіку та розвиток курортно-рекреаційної сфери. І економічний розвиток продовжує здійснюватись за інерційним сценарієм відповідно до екстенсивної моделі.

Розвиток складних соціально-економічних систем як впорядкованого простору вимагає необхідного рівня управління, системи прийняття рішень на основі відповідних методологій. Оскільки підсумком формування регіональних економічних просторів виступає їх системна структура, то її можна досліджувати на основі економіко-математичного моделювання. Такий підхід дозволяє обґрунтувати механізми поведінки та трансформування курортно-рекреаційних систем, визначити параметри їх стійкого функціонування, а також здійснювати визначення і моніторинг кількісних і якісних оцінок впливу рекреації. У той же час з позицій системної методології це дозволяє досліджувати зв'язки між поточним станом об'єкту і умовами, що зумовили цей стан, а також виявляти міру досяжності розвитку об'єкту в системі поставленої кінцевої і проміжної мети.

ВИСНОВКИ

Таким чином, вплив рекреацій на економічний простір носить характер прямих і зворотних зв'язків і взаємозалежностей. З одного боку, рекреаційна економіка впливає на розвиток економічного простору в частині курортно-рекреаційних територій шляхом дії на структурні елементи простору: природно-ресурсні, виробничі, соціально-економічні. В результаті економічний простір еволюціонує і якісно перетворюється під впливом досконаліших технологій використання природних ресурсів, екосистемних методик і підходів

не лише в курортології, але і в регіональному господарстві курортів національного і місцевого масштабів, зростання рівня доходів населення рекреаційних територій і підвищення рівня сервісу. З іншого боку, курортно-рекреаційні території безпосередньо виступають чинником розвитку економіки регіону і країни в цілому. Через стратегічно обґрунтовану практику проектування бізнесу відбувається перехід до нової якості розвитку території.

Література:

1. Вуйцик О. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави / О. Вуйцик // Вісник Львівського університету. — Львів, 2008. — № 24. — С. 35—42.
2. William A. Recreation and the Local Economy an Input-Output Model of a Recreation-Oriented Economy / A. William. — Graduate School of Business University of Wisconsin-Madison, 2009. — 68 p.
3. Санаторно-курортне лікування, організаційний відпочинок та туризм в Україні: статистичний бюлетень. — К.: Державний комітет статистики України, 2015. — 101 с.
4. Кифяк В. Сфера рекреації і туризму як составляюча регіональної економічної системи / В. Кифяк // Формирование рыночных отношений в Украине. — 2006. — № 11 (66). — С. 116—119.
5. Inskeep E. National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies / E. Inskeep. — New York: Routledge, 2004. — 249 p.
6. Бондаренко М.П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М.П. Бондаренко // Економіка і прогнозування: [науково-аналітичний журнал]. — К., 2011. — № 1. — С. 104—119.
7. Мельник А.О. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції / А.О. Мельник, І.А. Чапліч // Вісник Хмельницького національного університету: [науковий журнал]. — Хмельницький, 2009. — № 1. — С. 76—80.
8. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. — М.: Прогресс, 2014. — 376 с.

References.

1. Vujtsyk, O. (2008), "Influence resort-recreation complex on development of economy of the state", *Visnyk L'vivskoho universytetu*, vol. 24, pp. 35—42.
 2. William, A. (2009), *Recreation and the Local Economy an Input-Output Model of a Recreation-Oriented Economy*, Graduate School of Business University of Wisconsin-Madison, Wisconsin-Madison, USA.
 3. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Sanatorno-kurortne likuvannia, orhanizatsiynij vidpochynok ta turyzm v Ukraini 2015. Statystychnyj zbirnyk" [Resort-recreation treatment, organizational rest and tourism in Ukraine 2015. Statistical yearbook], *Derzhkomstat*, Kyiv, Ukraine.
 4. Kyfiak, V. (2006), "Sphere of recreation and tourism as constituent of the regional economic system", *Formirovanie rynochnyh otnoshenij v Ukraine*, vol. 11, pp. 116—119.
 5. Inskeep, E. (2004), *National and Regional Tourism Planning: Methodologies and Case Studies*, Routledge, New York, USA.
 6. Bondarenko, M. (2011), "Tourist sector economy of Ukraine: realities and prospects", *Ekonomika i prohozuvannia*, vol. 1, pp. 104—119.
 7. Mel'nyk, A. and Chaplich, I. (2009), "Prospects of development of domestic tourism in the conditions of Euroatlantic integration", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol. 1, pp. 76—80.
 8. Santo, B. (2014), *Innovacija kak sredstvo jekonomiceskogo razvitija* [Innovation as mean of economic development], Progress, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 28.02.2016 р.*